

Ukrainan kirkot 2000-luvun kriiseissä

Ukrainassa on vallinnut enemmän tai vähemmän kriisitila vuoden 2013 lopulta lähtien. Joku ehkä sanoisi, että Ukraina on ollut kriisissä itsenäistymisestään 1991 lähtien. Tässä kriisillä tarkoitetaan kuitenkin tapahtumaketjua, joka alkoi Euromaidan-nimellä tunnetuista mielenosoituksista Kiovassa vuodenvaihteessa 2013–2014, jatkui Krimin liittämällä Venäjään keväällä 2014 ja itäisen Ukrainan sotatoimilla, jotka ovat edelleen käynnissä. Venäjän ja Ukrainan sota on jo monta kertaa näyttänyt olevan puhkeamassa, mutta toistaiseksi pahimmalta on välttytty.

Ukrainan tapahtumat ovat olleet näkyvästi esillä erilaisissa uutiskanavissa, mutta uskonnon ja vielä aivan erityisesti uskonnollisen nationalismin varsin vahva rooli koko kriisissä on jäänyt vähemmälle huomiolle.¹ Kyse on ollut pohjimmiltaan Venäjän haluttomuudesta päästää Ukrainaa irti poliittisesta vaikutuspiiristään ja tavoitteesta estää sen liittymisen lähempään yhteyteen EU:n ja Naton kanssa. Samaan aikaan Venäjän ortodoksinen kirkko on ollut huolissaan siitä, että sen alaisuuteen kuuluva Ukrainan ortodoksinen kirkko voisi itsenäistyä, sillä se olisi kipeä suonenisku Moskovan patriarkaatile. Ukrainan menetykset heikentäisi suuresti Moskovan patriarkaatin vaikutusvaltaa ortodoksisessa maailmassa, sillä sen Ukrainassa olevat seu-

rakunnat muodostavat noin kolmanneksen kaikista maailman venäläis-ortodoksisista seurakunnista. Venäjän valtion ja Venäjän ortodoksisen kirkon, presidentti Putinin ja Moskovan patriarkka Kirillin intressit ovat näin olleet viime vuosina varsin yhdensuuntaiset.

Luon seuraavassa katsauksen ensin Ukrainan valtopolitiikan suuriin linjoihin. Sen jälkeen käsittelemme Ukrainan kirkollista maisemaa ja erikseen Ukrainan ortodoksien hajaannusta. Sitten kuvaan kirkkojen osuutta Euromaidanista alkaneessa kriisissä. Yleensä Ukrainan kirkollista tilannetta käsiteltäessä huomiota saavat lähinnä maan ortodoksiset kirkot ja kreikkalaiskatolinen kirkko, mutta tässä katsauksessa kiinnitän huomiota myös Ukrainan protestantteihin. Lopuksi listaan vielä joukon tulevaisuuden kehitysuuntia.

UKRAINAN POLIITTINEN KEHITYS ITSENÄISTYMISEN JÄLKEEN

Ukraina julistautui itsenäiseksi Neuvostoliitosta kovan linjan kommunistien epäonnistuneen vallankaappausyrityksen jälkeen elokuussa 1991, samoina

1 Kozelsky 2014 korostaa kriisin uskonnollista ulottuvuutta.

päivinä kuin Viro ja Latvia. Maassa on nykyään noin 43 miljoonaa asukasta, ja suurimmat kansallisuudet ovat ukrainalaiset (78 %) ja venäläiset (17 %). Venäläisiä tai venäjää puhuvia on eniten maan itä- ja eteläosissa. Ukrainalaismielisyyden voimakkuudella mitattuna maan ääripäät löytyvät lännen Lvivistä ja idän Donetskista. Lviv on myös vahvasti kansallismielisen Ukrainan kreikkalaiskatolisen kirkon keskus. Donetsk taas on tällä haavaa Venäjän tukemien separatistien hallussaan pitämän alueen tärkein kaupunki.

Itsenäistymisen jälkeen maassa on ollut kuusi presidenttiä, joista Oleksandr Turtshynov oli tosin vain lyhyen ajan virkaa tekevänä presidenttinä keväällä 2014. Nykyään Ukrainan johdossa on poliitikko ja suurliikemies Petro Poroshenko. Karkeasti luonnehtien maan johdossa on lähes vuorotellen ollut joko enemmän tai vähemmän venäläismielinen tai sitten ukrainalais-patrioottinen ja lännen puoleen kallellaan ollut presidentti. Poroshenko edustaa jälkimmäistä suuntausta. Ukrainan poliittiselle elämälle ovat olleet tyypillisiä erilaiset valtataistelut ja korruptio, joka on usein liittynyt entisten valtiolisten yritysten yksityistämiseen tai asekauppoihin. Poliittisten uudistusten tekeminen ja korruption kitkeminen on ollut hidasta ja vaikeaa.

Kaksi kertaa presidentin vaihtumiseen on liittynyt vallankumouksen piirteitä. Ensimmäinen kerta oli vuonna 2004 ja se tunnetaan nimellä ”oranssi vallankumous”. Silloin vaalikamppailu käytiin länsimielisen Viktor Jushtshenkon ja Venäjän vahvasti tukeman Viktor Janukovytsin välillä. Vaalitarkkailijat raportoivat väärinkäytöksistä Janukovytsin hyväksi, jolloin Jushtshenkon kannattajat aloittivat mielenosoitukset Kiovan itsenäisyyden aukiolla. Nimitys ”oranssi vallankumous” johtuu Jushtshenkon kannattajien pitämien tunnushuivien väristä. Uusittu vaali päättyi Jushtshenkon voittoon.

Janukovyts pääsi kuitenkin presidentiksi vuonna 2010. Hän ei ollut kansan parissa suosittu, vaan häntä syytettiin venäläismielisyydestä, korruptiosta ja lähipiiriensä suosimisesta. Pitkään kytenyt tyytymättömyys purkautui syksyllä 2013, kun Venäjää miellyttääkseen Janukovyts hylkäsi Ukrainan ja EU:n neuvotteleman kauppa- ja yhteistyösopimuksen. Kiovassa kansalaiset aloittivat katumielenosoit-

tukset, joiden keskuspaikaksi tuli taas itsenäisyyden aukio.

Itsenäisyyden aukion ukrainankielisestä nimestä Maidan Nezalezhnosti juontuu nimi Euromaidan, jolla 2013–2014 mielenosoituksia yleisesti kutsutaan. Mielenosoitukset, joiden yhteydessä ammuttiin lähes sata ihmistä, johtivat siihen, että Janukovyts pakeni Venäjän avulla maasta, ja Ukrainan parlamentti erotti hänet hätäistunnossa helmikuussa 2014. Ukrainan eri kirkkojen edustajat olivat näkyvästi esillä Euromaidanin tapahtumissa.

Suhde Venäjään on ollut Ukrainalle hyvin merkittävä, ja saman voi sanoa toisinkin päin. Lähes jokaisessa venäläisessä perheessä on jonkinlainen yhteys Ukrainaan joko sukulaisuus- tai ystävyys-suhteiden välityksellä. Ukrainalais-venäläiset avoliitot ovat yleisiä. Neuvostoliiton peruuna Ukrainaan jäi paljon aseita, myös ydinaseita, ja teollisuutta, ja niiden omistuksesta ja hallinnasta on käyty kuumia poliittisia kiistoja Venäjän ja Ukrainan välillä. Monille poliittisesti konservatiivisille ja kansallismielisille venäläisille on ollut varsin vaikeaa hyväksyä itsenäisen Ukrainan olemassaoloa; he pitävät sitä helposti jonkinlaisena epäluonnollisena kehityksenä tai väärinkäsityksenä, suuren venäläisen perheen keinotekoisena hajottamisena.

UKRAINAN KIRKOLLINEN MAISEMA

Eri tunnustusten kirjo Ukrainassa on erittäin laaja. Maassa toimii kolme eri ortodoksista kirkkoa, kreikkalaiskatolinen kirkko, roomalaiskatolinen kirkko sekä useita protestanttisia kirkkokuntia, joista suurimmat ovat baptistit, helluntailaiset ja adventistit. Uudenaikaiset evankelikaaliset megakirkot ovat nekin saaneet Ukrainassa jalansijaa. Maassa toimii myös kaksi varsin pientä luterilaista kirkkoa. Venäjään verrattuna kirkoilla on Ukrainassa varsin suuri toimintavapaus, viranomaiset suhtautuvat niihin pääosin myönteisesti, ja myös niiden keskinäiset suhteet ovat hyvät. Ukrainassa on vuodesta 1996 toiminut Yleisukrainalainen kirkkojen neuvosto, jossa on 18 jäsentä, näiden joukossa myös muslimit.

Eri kirkkojen kannattajakuntien suuruudesta on melko erilaisia tietoja, joten aivan tarkkoja ja täysin luotettavia lukuja ei voi antaa. Yhdysvaltalaisen Pew Research Centerin mukaan vuonna 2010 noin 84 %

ukrainalaisista oli kristittyjä. Lukumääräisesti se oli 38 miljoonaa, ja heistä noin 35 miljoonaa oli ortodokseja. Toisten tietojen mukaan taas pelkästään Moskovan patriarkaatin alaiseen Ukrainan ortodoksiseen kirkkoon kuuluu 35 miljoonaa jäsentä. Protestanttien yhteismäärä on noin 2,5 %. Samaan tapaan kuin esimerkiksi Baltian maissa jäsenmäärien kartoittamisessa on saatu erilaisia tuloksia riippuen siitä, luotetaanko ensisijaisesti virallisiin valtiollisiin tilastoihin, kirkkojen itse antamiin tietoihin vai erilaisiin kansan parissa tehtyihin kyselyihin. Kyselyissäkin tulokset voivat vaihdella suuresti riippuen siitä, selvitetäänkö sitoutunutta jäsenyyttä vai sitä, minkä uskonnollisen tradition tuntee itselleen läheisimmäksi.

Kaikkien laskentatapojen ja kyselyiden mukaan Ukrainan kolmen suurimman kirkon järjestys on sama. Ylivoimaisesti suurin on Moskovan patriarkaatin alainen Ukrainan ortodoksinen kirkko, sen jälkeen Kiovan patriarkaatin alainen Ukrainan ortodoksinen kirkko, ja kolmantena tulee Ukrainan kreikkalaiskatolinen kirkko, jota joskus kutsutaan myös uniaattikirkoksi. Näiden jälkeen tulee Ukrainan kolmas ortodoksinen kirkko, Ukrainan autokefalinen ortodoksinen kirkko.

Neuvostoliiton aikana 1990-luvun alkuun asti Ukrainassa toimi vain yksi ortodoksinen kirkko, joka oli Moskovan patriarkaatin eksarkaatti. Vuonna 1990 Moskova myönsi sille osittain autonomisen aseman, jotta se pystyisi paremmin puolustamaan itseään ja omaisuuttaan uudessa yhteiskunnallisessa ja uskonnollisessa tilanteessa, jossa sille ilmaantui uusia haastajia. Ukrainan uskonnollisten toimijoiden välinen voimatasapaino nimittäin muuttui rajusti vuoden 1989 lopussa, jolloin Neuvostoliiton viimeinen presidentti Mihail Gorbatsšov, joka tuli tunnetuksi *perestroikaksi* kutsutusta uudistuslinjastaan ja *glasnostista* eli avoimuudesta, tapasi paavi Johannes Paavali II:n Vatikaanissa. Vierailuun kytkeytyi maan alla toimineen Ukrainan kreikkalaiskatolisen kirkon julkisen toiminnan salliminen.

Tällöin osoittautui, että kreikkalaiskatolinen kirkko oli säilynyt varsin hyvissä voimissa. Lyhyessä ajassa useat Moskovan patriarkaatin alaisen ortodoksikirkon papit siirtyivät sen riveihin ja monet kirkkorakennukset vaihtoivat omistajaa. Joissakin

tapauksissa näissä omistussuhteiden muutoksissa syntyi käsirsyjiä kirkkojen jäsenten välillä. Länsi-Ukraina siirtyi kirkollisessa mielessä lähes kokonaan kreikkalaiskatolisen kirkon haltuun ja kirkon ekspansio jatkui myös alueen ulkopuolelle.

Ukrainan kreikkalaiskatolinen kirkko oli syntynyt Brestin unionin hedelmänä 1596. Silloin eräät nykyisten Ukrainan, Valko-Venäjän ja Puolan alueen ortodoksisista hiippakunnista siirrettiin roomalaiskatolisen kirkon yhteyteen. Kirkko pystyi toimimaan melko vapaasti aina Neuvostoliiton aikoihin asti. Vuonna 1946 Stalin määräsi kirkon toiminnan lakkautettavaksi ja kreikkalaiskatoliset seurakunnat siirrettiin Moskovan patriarkaatin alaisuuteen. Kirkkoa sinänsä ei niin vain lakkautettu, vaan sen toiminta siirtyi maan alle. Ukrainan kreikkalaiskatolinen kirkko oli Neuvostoliiton suurin maanalainen kirkko. Kirkko noudattaa itäistä riitusta eli ortodoksista jumalanpalvelusjärjestystä, mutta muuten se on paaville alamainen. Katolisesta kirkosta sen erottaa myös pappien avioliitto-oikeus. Suomessa ortodoksista kirkkoa kutsuttiin virheellisesti Suomen kreikkalaiskatoliseksi kirkoksi pitkälle 1900-luvulle asti.

UKRAINAN ORTODOKSIEN SIRPALOITUMINEN

Millainen kehitys johti siihen, että Ukrainassa on nyt kolme ortodoksista kirkkoa, joista kuitenkin vain Moskovan patriarkaatin alainen kirkko on muiden ortodoksisten kirkkojen tunnustama ja siten kanonisella pohjalla? Kun uskonnollisten yhteisöjen toiminta 1990-luvun alussa vapautui, Ukrainan kreikkalaiskatolisen kirkon lisäksi maan alta nousi myös Ukrainan autokefalinen ortodoksinen kirkko. Kirkko oli perustettu jo Neuvostoliiton alkuvaiheissa, ja se oli saanut jatkaa vuoteen 1930 asti, jolloin Stalin oli kieltänyt sen toiminnan. Seuraava lyhyen toimintavapauden kausi sillä oli ollut toisen maailmansodan aikana 1941–1944 saksalaisten miehittämässä Ukrainassa. Sodan jälkeen se toimi diasporassa lähinnä Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Vaikka kirkon nimessä on sana autokefalinen, mikään muu ortodoksinen kirkko ei ole tunnustanut sitä, vaan kyse on enemmänkin visiosta ja tulevaisuuteen kohdistuvasta toiveesta.

Ukrainan autokefalisen kirkon piirissä vahvasti elänyt ajatus itsenäisen Ukrainan ortodoksisen kirkon perustamisesta johti siihen, että se esitti jo 1991 Moskovan patriarkaatin alaiselle kirkolle, että ne yhdistyisivät ja hakisivat autokefalista asemaa. Hanke ei kuitenkaan edennyt, kun kävi ilmi, että ehdotus ei saanut tukea autokefalisen kirkon Yhdysvalloissa toimivalta patriarkka Mstislavilta. Tämän jälkeen Moskovan patriarkaatin alainen kirkko päätti anoa yksin autokefalista asemaa. Se perusteli asiaa muun muassa sillä, että olisi luonnollista, että itsenäisessä maassa toimisi täysin itsenäinen kirkko. Kirkon johdossa oli tällöin metropoliitta Filaret, joka oli vastikään hävinnyt Leningradin metropoliitta Aleksille Moskovan patriarkan vaalissa. Anomus ei menestynyt. Venäjän ortodoksisen kirkon piispainkokous käsitteli asiaa vuoden 1992 alussa ja totesi, että anomuksella oli kyllä kannatusta länsi-Ukrainan hiippakunnissa, mutta enemmistö keski- ja itä-Ukrainan hiippakunnista oli sitä vastaan. Piispainkokouksen mukaan asia olisi vaatinut Ukrainan ortodoksisen kirkon sisällä yksimielisen kannatuksen.

Metropoliitta Filaret ilmoitti olevansa valmis eroamaan, jos hän siten pystyisi auttamaan asian etenemistä. Hänen erohaluhihinsa oli kuitenkin myös muita syitä, sillä häntä syytettiin yhteistyöstä KGB:n kanssa uskonnollisten toisinajattelijoiden vainoamisessa ja häntä paheksuttiin myös sen vuoksi, että piispuudestaan huolimatta hän eli avioliiton kaltaisessa suhteessa. Pian Filaret kuitenkin perui ilmoituksensa ja sanoi joutuneensa Moskovassa painostuksen kohteeksi. Hän kieltäytyi luopumasta asemastaan, mikä johti siihen, että Moskovan patriarkaatti erotti hänet tehtävistään ja nimitti uudeksi metropoliitaksi Volodymyrin (Sabodan). Filaret alennettiin maallikkosäätyn.

Filaretilla oli se etu, että hän nautti silloisen presidentti Leonid Kravtshukin poliittisesta tuesta. Hänen seuraava siirtonsa oli yllättävä, sillä hän liittoutui kannattajineen Ukrainan autokefalisen kirkon kanssa ja perusti ”Yhdistyneen ortodoksisen kirkon”, jonka tilapäiseksi pääksi hänet valittiin. Kehityksen taustalla voi nähdä Ukrainan hallituksen halun saada maahan isänmaallinen ortodoksinen kirkko, joka ei olisi millään tavalla riippuvainen Venäjältä ja Moskovasta.

Nimitys Yhdistynyt ortodoksinen kirkko ei kuitenkaan ollut pitkäikäinen, sillä pian se korvattiin nimellä Ukrainan ortodoksinen kirkko – Kiovan patriarkaatti. Kirkko julisti olevansa sekä Ukrainan ortodoksisen kirkon että Ukrainan autokefalisen ortodoksisen kirkon suora perillinen, joten myös kaikki näiden kirkkojen omaisuus kuuluisi sille. Tällainen arroganssi johti levottomuuksiin kirkkokansan keskuudessa, ja Moskovan patriarkaatin alainen kirkko valitti ihmisoikeusloukkauksista omia jäseniään kohtaan useissa paikoissa. Kun kirkolliset levottomuudet olivat siihen asti olleet leimallisia Länsi-Ukrainassa ortodoksien ja kreikkalaiskatolilaisten välillä, ne siirtyivät idemmäksi ja muuttuivat Filaretia kannattavien nationalistien ja Volodymyrille uskollisten ortodoksien väliseksi.

Filaret joutui kokemaan pettymyksen, kun häntä ei hänen odotuksistaan huolimatta valittu Kiovan patriarkaatin alaisen ortodoksisen kirkon patriarkaksi vuonna 1993, vaan patriarkan tittelin sai Volodymyr (Romanjuk). Patriarkan valinnan jälkeen Ukrainan presidentti Kravtshuk lähetti edustajansa Konstantinopoliin hakemaan ekumeeniselta patriarkalta Bartholomeos I:ltä tunnustusta Volodymyrille. Bartholomeos ei kuitenkaan suostunut pyyntöön, sillä hän oli vain muutama kuukausi aiemmin tekemänsä Venäjän-vierailun yhteydessä tuominnut yhdessä Moskovan patriarkka Aleksii II:n kanssa Ukrainan kirkollisen jaon. Hän oli myös ilmoittanut virallisesti, että hän tunnusti Moskovan alaisen kirkon johtajan Volodymyrin (Sabodan) ainoaksi kanonisesti valituksi kirkonpääksi Ukrainassa. Vasta kun Volodymyr (Romanjuk) vuonna 1995 kuoli, Filaret viimein sai haluamansa patriarkan nimen. Filaret on edelleen Kiovan patriarkaatin alaisen kirkon johdossa.

Ukrainassa toimi tässä vaiheessa kaksi ortodoksista kirkkoa. Filaret ei kuitenkaan kelvannut kaikille autokefalisen kirkon piispoille. Eräät heistä kääntyivät Moskovan patriarkaatin puoleen palatakseen äitikirkon helmaan ja neljä piispaa puolestaan julisti edustavansa todellista Ukrainan autokefalista ortodoksista kirkkoa. He järjestivät syksyllä 1993 kirkolliskokouksen, jossa kirkolle valittiin uusi patriarkka. Hän oli 74-vuotias Dmitri (Jarema), jolla oli hyvät suhteet myös kreikkalaiskatolilaisiin ja

joka piti tärkeänä että nämäkin kytkettäisiin ortodoksien yhdentymisprosessiin. Kuten edeltäjänsä, uusi autokefalinen kirkko ei saanut sisarkirkkojen tunnustusta. Vuoteen 1993 mennessä Ukrainaan oli näin erinäisten vaiheiden jälkeen vakiintunut kolme ortodoksista kirkkoa, ja tämä tilanne vallitsee edelleen.²

Ortodoksisten kirkkojen moninaisuus on yksi olennainen seikka, joka erottaa Venäjää ja Ukrainaa. Venäjän ortodoksisen kirkon monopoliasemaa Venäjällä ei uhkaa mikään, ja se on vahva venäläisiä yhdistävä kulttuurinen tekijä. Tämän vuoksi uskonnollista identifiointumista tiedusteltaessa jopa ei-uskovat saattavat lukea itsensä ortodokseiksi. Presidentti Putin tietää hyvin ortodoksisen kirkon voiman, ottaa mielellään vastaan ortodoksi-piispojien tuen ja vastavuoroisesti myöntää ortodoksille kirkolle etuoikeuksia muiden kristillisten kirkkojen ja yhteisöjen kustannuksella.³

Ukrainassa puolestaan kirkkojen moninaisuus on johtanut siihen, että uskonnollinen suvaitsevuus ja omantunnonvapaus ovat siellä korkeammassa kurssissa kuin Venäjällä. Dynaaminen uskonnollinen elämä näkyy monin tavoin. Venäläinen tutkija Roman Lunkin on luonnehtinut Ukrainaa yhdeksi Euroopan ”kirkkomielisimmäksi” valtioksi.⁴ Maassa on yli 35 000 kirkkoa, mikä tarkoittaa suurin piirtein yhtä kirkkoa 1 200 asukasta kohti. Samalla suhteella Suomessa olisi yli 4 500 kirkkoa tai Helsingissä reilusti yli 500. Tämä tarkoittaa luonnollisesti kaikkien mahdollisten kirkko- tai yhdyskuntien kirkkoja.

PATRIARKKA KIRILL JA ”VENÄLÄISEN MAAILMAN” IDEOLOGIA

Patriarkka Aleksin kuolemaan saakka 2008 ukrainalais-venäläiset kirkolliset suhteet pysyivät melko stabiileina. Uudenlainen kehitys alkoi uuden patriarkka Kirillin noustua Venäjän ortodoksisen kirkon johtoon vuonna 2009. Kirill lanseerasi vuosina 2009–2010 ajatuksen ”venäläisestä maailmasta”, jonka yhdysvaltalainen ortodoksitutkija N. E. Denysenko on tiivistänyt kolmeen kohtaan. 1) Venäläinen maailma on yritys koota yhteen kaikki ne, jotka haluavat elää globaalissa ja monikansallisessa yhteisössä, jonka arvot nousevat Pyhän Rusin

perinnöstä. Se on globalisaation vastainen hanke, joka tarjoaa turvaa perinteisille ortodoksikristityille. 2) Hanke antaa Kiovalle erityisaseman Venäjän kaupunkien äitinä ja pitää sen roolia keskeisenä, kun tavoitteena on syleillä kansoja erilaisista kulttuureista ja eri alueilta. 3) Venäjän ortodoksinen kirkko toimii ”sateenvarjokirkkona”, ja venäläisen maailman menestyksellinen toteutuminen voi johtaa vain siihen, että Moskovan patriarkaatin tulee ekumeeninen patriarkaatti yli muiden.⁵ Venäläinen maailma on Kirillin ajatusmaailmassa ensisijaisesti venäläisiä, ukrainalaisia ja valkovenäläisiä ortodokseja yhdistävä hanke.

Venäläisen maailman ensimmäinen suuri mittainen liturginen esillepano tapahtui Kiovan kasteen 1025-vuotisjuhlissa kesällä 2013. Juhlinta alkoi Moskovassa ja siirtyi sitten Kiovaan ja lopuksi Minskiin. Jokaisessa kaupungissa kyseisen maan presidentillä oli yksityisaudienssi juhliin osallistuvien piispojien kanssa. Merkittävin poliittinen audienssi oli presidentti Putinin tapaaminen Moskovan patriarkaatin alaisen Ukrainan ortodoksikirkon piispojien kanssa. Putin myönsi virallisia tunnustuksia ukrainalaisille piispoille ja korosti puheessaan, että tunnustusten perusteena oli kanonisen yhtenäisyyden säilyttäminen ja eri kansallisuuksiin kuuluvien ihmisten yhdistäminen.

Venäläisen maailman ideologiaan kuuluu myös venäjän kieli kommunikaation välineenä ja kirkkoslaavi liturgisena kielenä. Moskovan patriarkaatin alainen Ukrainan ortodoksikirkko on sen sijaan pyrkinyt edistämään ukrainan kielen käyttöä myös kirkollisena kielenä. Tämä kertoo, että kirkon sisällä on vastarintaa venäläisen maailman ideologiaa kohtaan.⁶ Itsenäisen Ukrainan aikana se ei ole ollut puhtaasti Moskova-mielinen monoliittinen kokonaisuus, vaan sen sisällä on ollut erimielisyyttä siitä, olisiko kirkon tyydyttävä asemaansa Moskovan

2 Ukrainan ortodoksian hajaannuksesta 1990-luvun alussa yksityiskohtaisesti Ketola 1995.

3 Elliott 2014, 7.

4 Lunkin 2014, 1.

5 Denysenko 2014, 246.

6 Denysenko 2013, 61.

patriarkaatin alaisuudessa vai tavoiteltava täysin itsenäisen eli autokefalisen kirkon asemaa. Monet papit ovat tunteneet myös isänmaallisuuden kutsun ja joutuneet kamppailemaan kahden eri suuntaan vetävän lojaliteetin kanssa. Nämä ristiriitaisuudet tulivat vahvasti esiin Euromaidanin tapahtumien yhteydessä.

UKRAINAN KIRKOT EUROMAIDANIN TAPAHTUMISSA 2013–2014

Kirkot ovat olleet varsin aktiivisesti mukana sekä oranssin vallankumouksen että Euromaidanin tapahtumissa. Vuonna 2004 ne olivat tukemassa Viktor Jushtshenkoa ja hänen taistelupariaan Julija Tymoshenkoa. Sekä Ukrainan kreikkalaiskatolinen kirkko että Kiovan patriarkaatin alainen ortodoksi-kirkko ovat johdonmukaisesti tukeneet Ukrainan politiikan läntistä suuntausta. Se on luonnollista, sillä länsi-integraatiolla on vahva kannatus länsi- ja keski-Ukrainassa, jotka ovat myös näiden kirkkojen vahvinta kannatusaluetta. Merkille pantavaa on, että Moskovan patriarkaatin alainen kirkko ei ole näissä poliittisissa kriiseissä kirkkona asettunut tukemaan Moskovaa tai edes mitään tiettyä puoluetta, kuten ehkä olisi voinut odottaa. Yksittäiset piispat lähinnä itäisessä Ukrainassa ovat kyllä ilmaisseet tukensa Venäjän toimille, mutta he ovat olleet kirkossa vähemmistönä.

Ukrainan kreikkalaiskatolinen kirkko sekä Kiovan patriarkaatin alainen ortodoksi-kirkko olivat kaikkein aktiivisimpia kirkkoja Euromaidanin tapahtumissa. Mielenosoitusten alkuvaiheessa Ukrainan katolinen yliopisto, joka on kreikkalaiskatolisen kirkon suurin oppilaitos, kutsui Ukrainan kansaa kansalaistottelemattomuuteen ja vaati presidentti Janukovytschia eroamaan. Utiskuvissa aukiolta olivat usein näkyvästi esillä juuri kreikkalaiskatoliset papit ikoneineen ja risteineen.

Euromaidanin tapahtumat johtivat kaikkien Ukrainan kirkkojen huomattavaan keskinäiseen lähentymiseen. Ukrainan kirkkojen neuvoston ekumeeninen profiili terävöityi ensimmäistä kertaa juuri Euromaidanin tapahtumien yhteydessä. Se protestoi mielenosoittajiin kohdistettua väkivaltaa, kehotti dialogiin, tuomitsi Krimin liittämisen Venäjään ja arvosteli Venäjän Ukrainan-politiikkaa.

Huomattavaa on, että neuvoston puheenjohtajana toimi Maidanin protestien aikana Moskovan patriarkaatin alainen kirkko. Papit eri kirkoista seisoivat samassa rintamassa mielenosoittajien kanssa, rukoilivat näiden puolesta, olivat vartiossa, kuuntelivat rippejä ja pystyttivät ekumeenisia rukousteltoja, joissa rukous oli kaiken aikaa käynnissä.⁷

Samoihin aikoihin Kiovan tapahtumien kanssa eli helmikuussa 2014 Moskovan patriarkaatin alaisen kirkon johto vaihtui, kun patriarkka Volodymyr (Sabodan) kuoli. Uudeksi johtajaksi valittiin metropoliitta Onufri, joka vielä 1990-luvulla oli ollut hyvin kriittinen niitä kohtaan, jotka olisivat halunneet höllentää kirkon yhteyttä Moskovaan. Nyt hän vetosi presidentti Putiniin, jotta tämä estäisi Ukrainan jakaantumisen eikä sallisi aseellista konfliktia venäläisten ja ukrainalaisten välillä.

Kiovan patriarkaatin alainen kirkko puolestaan vetosi Moskovan patriarkaatin alaiseen sisarkirkkoonsa, jotta dialogi ortodoksien yhtenäisyyden puolesta saataisiin pikaisesti uudelleen käynnistetyksi. Vuoropuhelu onkin alkanut, sillä kumpikin kirkko on esittänyt vahvasti Ukrainaa tukevia poliittisia lausuntoja, välillä jopa yhdessä, ja niiden edustajat ovat tavanneet toisiaan entistä avoimemmin. Näyttää kuitenkin siltä, että kirkkojen mahdollinen yhdistyminen ei onnistu niin kauan kuin toinen kirkoista on Moskovan alaisuudessa. Asiaa helpottaisi varmasti se, jos Kiovan patriarkkana olisi joku muu kuin menneisyytensä kiroista kärsivä Filaret.

Ukrainan protestantit eivät olleet yhtä aktiivisesti mukana Euromaidanin tapahtumissa kuin ortodoksit ja katolilaiset, mutta hekin antoivat oman panoksensa mielenosoittajien tavoitteiden puolesta. Ukrainan evankelikaalisten protestanttisten kirkkojen neuvosto vetosi sovinnon puolesta, tuomitsi viranomaisten väärinkäytökset ja ilmaisi tukensa mielenosoittajille. Protestanteille merkitsi paljon se, että kriisin keskellä Ukrainan virkaa tekeväksi presidentiksi valittiin Oleksandr Turtshynov, joka on myös baptistipappi. Hän oli ollut yksi Ukrainan kirkkojen neuvoston perustajia ja tunsikin laajasti eri kirkkojen edustajia. Uuden Kiovan hallituksen oli siten helppo solmia yhteyksiä eri kirkkoihin ja integroida uskovat mukaan yhteiskunnallisten uudistusten suunnitteluun.

Patriarkka Kirill reagoi Ukrainan tapahtumiin melko myöhään ja pyysi silloin osapuolia tekemään sovinnon. Hän tunnusti Ukrainan demokraattisen itsemääräämisoikeuden ja kiisti, että Moskovalla olisi mitään imperialistisia tavoitteita. Venäläisen maailman idean mukaisesti hän myös pahoitteli sitä, jos poliittiset erimielisyydet johtaisivat ”yhteisen hengellisen tilan” tuhoon. Patriarkka ei myöskään osallistunut maaliskuussa seremoniaan, jossa allekirjoitettiin Krimin Venäjään liittävä sopimus. Kirillin asema on hankala, sillä hän joutuu tasapainoilemaan venäläisen patriotismin ja kirkollisen yhtenäisyyden säilyttämisen välillä.

Euromaidanin tapahtumat, Venäjän miehitys itäisessä Ukrainassa ja Krimin liittäminen Venäjään johtivat siihen, että Ukrainan kirkot tunsivat entistä enemmän olevansa kirkollisen kehityksen herroja ja yhteydessä toisiinsa ja kansaan. Aiemmin tahdin olivat määränneet Venäjän ortodoksisen kirkon johtajat tai Ukrainan ja Venäjän presidentit. Nyt näiden kimallus oli himmennyt.

MITEN KRIISI ON VAIKUTTANUT UKRAINALAISTEN JA VENÄLÄISTEN EVANKELIKAALIEN SUHTEISIIN?

Neuvostoaikana Ukrainaa kutsuttiin Neuvostoliiton raamattuvyöhykkeeksi, ja samanlainen luonne sillä on yhä edelleen. Ukrainassa evankelikaalien on ollut paljon helpompi ja vapaampi työskennellä kuin Venäjällä, missä ortodoksinen kirkko vaikutusvallallaan vaikeuttaa muiden ja varsinkin länsimaisiksi katsottujen kirkkojen toimintaa. Ukraina on itsenäisyytensä aikana toiminut ensimmäisenä tukikohtana monelle läntiselle lähetykselle, joka on aloitellut toimintaansa entisen Neuvostoliiton alueella. Toiminta siellä on ollut vapaata, ja Ukrainasta on ollut hyvät yhteydet Venäjälle. Kriisin puhjetua lähetystyöntekijöiden liikkuminen Ukrainalta Venäjälle on vaikeutunut, ja poliittiset olosuhteet itäisessä Ukrainassa ovat vaikeuttaneet työtä siellä.

Ukrainan poliittinen kriisi on syventänyt Ukrainan evankelikaalien osallistumista poliittiseen elämään ja sen vuoksi kiristänyt monien ukrainalaisten ja venäläisten evankelikaalien välejä. Monille ukrainalaisille evankelikaaleille on ollut shokki huomata, että heidän venäläiset uskonveljensä- tai sisarensa

kannattavat Venäjän toimia Ukrainassa. Venäjällä evankelikaalien asennoitumiseen vaikuttaa se, että vieraan pelko on siellä vahvistunut ja kaikki valtion virallista linjaa kohtaan esitetty arvostelu tulkitaan helposti vihollisen tukemiseksi. Tämän päivän vihollinen on länsi yleensä ja Yhdysvallat erityisesti. Monet Venäjän evankelikaalit kokevat viisaaksi korostaa venäläisiä juuriaan ja isänmaallisuuttaan ja toisaalta vähätellä historiallisia yhteyksiään lännen kirkkoihin ja lähetystyöntekijöihin.⁸

Ukrainalainen evankelikaalinen tutkija Sergiy Tymchenko on ryhmitellyt ukrainalaiset evankelikaalit kolmeen ryhmään sen mukaan, miten he suhtautuvat Venäjän toimiin. Ensimmäiseen kuuluvat ne, jotka hyväksyvät Venäjän toimet. Tymchenkon mukaan he ovat Venäjän poliittisen propagandan uhreja ja hyväksyvät Kremlin toimet Venäjän poliittisten intressien suojelemiseksi. Asuinpaikkana heillä on yleensä itäinen Ukraina, Krim tai Venäjä. Toiseen ryhmään kuuluvat ne, jotka eivät hyväksy Venäjän toimia. Heitä on merkittävä määrä ja he kannattivat Euromaidanin mielenosoituksia ja Ukrainan itsenäisyyttä. Monet heistä alkoivat koontua omien kaupunkiansa aukioilla ja rukoilla oikeudenmukaisen yhteiskunnan ja mielenosoittajien turvallisuuden puolesta. Tymchenko sanoo, että myös Venäjällä on evankelikaaleja, jotka tukevat Ukrainan itsenäisyyttä ja vastustavat Venäjän toimia. Kolmanteen ryhmään kuuluu myös huomattava osa Ukrainan ja Venäjän evankelikaaleista. He haluavat pysyä kaukana politiikasta ja pitävät itseään vain ”taivaallisen isänmaan” kansalaisina. Heistä monet ovat perineet vanhemmiltaan tai isovanhemmiltaan Neuvostoliiton aikana tyypillisen evankelikaalien isolationistisen asenteen yhteiskuntaan. Tymchenkon mielestä on ironista, että viimeksi mainitut evankelikaalit löytävät helposti yhteyden siihen ryhmään, joka kannattaa Venäjän hallituksen toimia ja uskovat Maidan-kriittistä propagandaa.

Tymchenko arvelee, että kriisin teologisesti merkittävin seuraus Ukrainan evankelikaalien

7 Ketola 2015, 46–47.

8 Elliott 2014, 12.

keskuudessa voi olla uudenlainen kiinnostus poliittiseen teologiaan ja lähetyksen teologiaan. Kriisin keskellä monet evankelikaalit ovat joutuneet pohtimaan teologian suhdetta poliittisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin.⁹

MITÄ TULEVAISUUS TUO TULLESSAAN?

Mark R. Elliott, evankelikaalisen *East-West Church & Ministry Reportin* amerikkalainen päätoimittaja, on hahmotellut seitsemän kehityslinjaa, jotka todennäköisesti jatkuvat riippumatta siitä, valloittaa-ko Venäjä Krimin lisäksi Ukrainalta muita alueita:

1. Länsimaiset lähetystyöntekijät kohtaavat yhä uusia esteitä työlleen Venäjällä, Krimillä ja mahdollisesti itäisessä ja eteläisessä Ukrainassa.
2. Venäjän häirinnästä vapaan Ukrainan alueella länsimaiset lähetystyöntekijät ovat edelleen tervetulleita.
3. Jos väkivalta edelleen lisääntyy itäisessä ja eteläisessä Ukrainassa, Ukrainasta käsin toimivien lähetysten toiminta Venäjällä vaikeutuu.
4. Venäjällä evankelikaalisten kirkkojen jumalanpalvelustoiminta joutuu voimistuvien rajoitusten kohteeksi, ja sama koskee niitä Ukrainan osia, jotka Venäjä mahdollisesti miehittää.
5. Ukrainan ja Venäjän evankelikaalien suhteet pysyvät jännittyneinä.
6. Itsenäisessä Ukrainassa Ukrainan kreikkalaiskatolinen kirkko, Kiovan patriarkaatin alainen ortodoksikirkko ja autokefalinen ortodoksikirkko tukevat vahvasti maan Eurooppa-suuntautuneisuutta.
7. Ellei Venäjä miehittä Ukrainaa, Moskovan alainen ortodoksikirkko todennäköisesti onnistuu vastustamaan patriarkka Kirillin laajamittaisia suunnitelmia ”venäläisen maailman” lujittamiseksi ja saattaa ajan mittaan saavuttaa autokefalisen aseman patriarkka Bartholomeuksen tuella.¹⁰

Venäläinen historioitsija Andrei Zubov puolestaan on todennut, että mitä kauemmin Ukrainan ja Ve-

näjän välinen kriisi kestää, sitä todennäköisempää on, että Ukraina muodostuu yksi yhtenäinen ja ekumeenisen patriarkaatin tunnustama ortodoksinen kirkko.¹¹ Zubovin arvio näyttää olevan toteutumassa, sillä elokuun 2016 alussa Religious Information Service of Ukraine -uutistoimisto välitti tietoja, että ekumeeninen patriarkaatti olisi perustamassa komissiota selvittämään autokefalian myöntämistä Ukrainan ortodoksiselle kirkolle. Ainakin Kiovan patriarkaatin alainen kirkko sekä autokefalinen kirkko ovat tässä kehityksessä mukana.¹² Kiinnostavimmaksi kysymykseksi prosessissa nousee se, lähteekö Moskovan patriarkaatin alainen kirkko siihen mukaan. Sen Moskovan patriarkaatti haluaa varmasti estää kaikin keinoin.

Mikko Ketola, dos.
mikko.ketola@helsinki.fi

9 Tymchenko 2014, 22–23.

10 Elliott 2014, 14.

11 Kishkovsky 2014.

12 RISU 2016 a ja b.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Denysenko, Nicholas E.

- 2013 "Fractured Orthodoxy in Ukraine and Politics: The Impact of Patriarch Kyrill's 'Russian World'". *Logos: A Journal of Eastern Christian Studies* 54:1–2, 33–67.
- 2014 "Chaos in Ukraine: the Churches and the Search for Leadership." *International Journal for the Study of the Christian Church* 14:3, 242–259.

Elliott, Mark R.

- 2014 "The Impact of the Ukrainian Crisis on Religious Life in Ukraine and Russia." *East–West Church & Ministry Report* 22:3, 6–16.

Ketola, Mikko

- 1995 "Ukrainan kirkkokunnat neuvostoajan jälkeisessä murroksessa 1991–1993." *Ortodoksia* 44, 141–167.
- 2015 "Ukrainan kirkot, Venäjä ja sota [Andriy Mykhaleikon haastattelu]." *Vartija* 2/2015.

Kishkovsky, Sophia

- 2014 "Ukrainian crisis may split Russian Orthodox Church." *National Catholic Reporter* Mar. 27, 2014.

Kozelsky, Mara

- 2014 "Religion and the crisis in Ukraine." *International Journal for the Study of the Christian Church*, 14:3, 219–241.

Lunkin, Roman

- 2014 "The Ukrainian Revolution and Christian Churches." *East–West Church & Ministry Report* 22:3, 1–6.

RISU

- 2016 a "Constantinople Hierarchy Outlines the Scheme Whereby Autocephaly Can Be Granted to Ukrainian Church." *Religious Information Service of Ukraine* 2.8.2016.
- 2016 b "UAOC Supported the Establishment of Constantinople's Commission for Granting Autocephaly to Orthodox Church in Ukraine." *Religious Information Service of Ukraine* 5.8.2016.

Tymchenko, Sergiy

- 2014 "The Current and Possible Impact of the Ukrainian Crisis on Ukrainian Protestants." *East–West Church & Ministry Report* 22:3, 22–23.